

I. М. Апоненко, М. Деньга,

НАЗВИ ЛІКАРСЬКИХ РОСЛИН І МІФОЛОГІЯ В КАЗКАХ О. М. РЕМІЗОВА

Народні фольклорно-міфологічні уявлення про «царство рослин» присутні в творах різних письменників і поетів. Проте свідченість О. М. Ремізова в етноботаниці найбільше проявляється саме в казках, у яких він часто використовує народні назви рослин. У казках згадуються «заячі вуха» (конвалії), «рай-дерево» (бузок), «одолень-трава» (німфея), «богородична трава» (чебрець) та інші. Інколи автор наводить такого роду найменування не в основному тексті, а в примітках: «перекотиполе – назва рослини; інша назва – жіночий ум, кучерявка», «купена-лупена – вовча трава, сороччині ягоди» [2]. Імовірно, ці метафоричні назви цінні для письменника, але семантика назв рослин у художньому тексті, як правило, не реалізується. Винятком є етіологічна легенда про *сон-траву* (лат. *Pulsatilla patens*), сюжет якої – основа однойменної казки: «У всех цветов есть мать; не имеет матери только *сон-трава*; у него злая мачеха; ежегодно она выгоняет его из земли ранее, чем покажутся какие-либо другие цветочки. «Сон, сон, ступай вон, – говорит она, – бо вже всі цвiтки зацвiли, тільки тебе нема», и послушный сон вылезит из земли, оглядывается по сторонам и не видит ни одного товарища. Свесит тогда он свою умную головку на бок, как сиротка, и дремлет до тех пор, пока не появятся его товарищи» [3, с. 111-133].

У казці Ремізова образ *сон-трави* описаний більш детально і є персоніфікованим. Вона стає маленькою дівчинкою, «нелюбимою синьоокою сироткою»: «*Сон-трава – синеглазый подснежник* – глядела печально, и на тяжелых темных ресницах горела слезинка. Что огорчает ей сердце? Ждет ли кого? ...Ее в колыбели никто не баюкал, ее на руках никто не нянчил, ее ласковым словом никто не забавил...» [2, с. 165-166]. Однією з причин, чому сон-трава стала дівчинкою, хоча в оригіналі використана форма чоловічого роду, вважається те, що у художньому світі Олексія Ремізова вона є сестрою головної героїні: «Ты, сестрица, дожدهшься солнца! – сказала ей Лейла, и

далеко разносился ее голос по воле: – Солнце, солнышко, выгляни, высвети!»

У російській поезії сон-трава найчастіше згадується як снодійний засіб (можливо через назву рослини) або є передвісником пробудження весни, як, наприклад, у вірші О. К. Толстого: С какою радостію чистой // Я вновь встречал в бору сыром // Кувшинчик синий и пушистый // С его мохнатым стебельком... [5].

Або в повісті «Олеся» А. І. Купріна: «Подымали свои лиловые головки крупные колокольчики «сна» – первого цветка Полесья. На насыпи синели крупные простые цветы, носящие поэтическое название “сна”» [5].

О. М. Ремізов не просто описує сон-траву в своїй казці, він інтерпретує фольклорну легенду, додаючи твору загадковості, непізнаності, підкреслюючи ворожість світу, приреченість людства на страждання.

Дуже цікавим є текст казки О. М. Ремізова «Верба». Письменник вибирає в різноманітному міфологічному просторі унікальний сюжет литовської легенди, оснований на спроможності верби добре розмножуватися за допомогою живцювання.

Легенда розповідає про жінку на ім'я Блінда, яка дуже легко народжувала дітей не тільки із черева, а й з усіх частин тіла. Їй заздрила Земля й одного разу, коли Блінда зав'язла в болоті, Земля схватила її ноги й обернула на *вербу* (*Salix, icis f¹*). Звичайно фольклорний текст був суттєво перероблений письменником і представлений у казці у вигляді монологу сина Блінди-*Верби*: «И земля принялась за свой род. Первая – *Верба*. *Верба*, еще из-под снега распушив свои гибкие лозы, тихо поднимает веки, и седые пушистые вии озолотились слезами. И куда ни пойдешь, и куда б ни взглянул, встретишь вестницу мая – печальную *Вербу*. Я, последний и самый любимый, рожденный в купальскую ночь, расскажу тебе, Лейла, о моей матери *Вербе*» («Верба») [2, с. 165]. В Давній Греції верба була присвячена Гекаті й Персефоні – богиням, які пов'язанні зі смертю. *Верба́* – улюблене дерево українських народних пісень, в яких вона

¹ *Salix, icis f* – верба, етимологія не зрозуміла. Саліцилова кислота (acidum salicylicum) вперше була знайдена у вербі (*salix*, можливо греч. ‘ύλη – речовина). Лікарська речовина: Cortex Salicis – кора верби, використовується в якості сировини для отримання препарату Salicinum. Використовується в формі відвару (decoctum corticis Salicis) для полоскань горла, при стоматитах, як протизапальний, антисептичний, знеболюючий засіб [4, с.213].

виступає з незвичайно багатою символікою. Як ідеальне дерево, воно вкрите «золотою корою» й має силу розвинути 700 квіток, тобто віток, що символізують численний рід. До нашого часу зберігся звичай раз на рік у ніч на Івана Купалу на честь бога сонця прикрашати квітами вербу, палити біля неї вогнища.

Казку «Верба» А. М. Ремізова вирізняє численна насиченість міфологічними образами й мотивами. Хоча в основі сюжету – литовська легенда, письменником до нього включаються й східнослов'янські мотиви. Наприклад, свято Івана Купали: «Я помню – мои ноги быстры и легки, как крылья, а во лбу *свети-цвет* купалы: “Ты засвети свой *цвет*, Купало!” – сказала мне мать» («Верба»). Основним символом свята виступає квітка папороті або «*свети-цвет*» (*Filix, icis f*)². Ця фантастична квітка – метафора блискавки, що, за словами О. Афанасьєва, є очевидним із назви самої рослини: «Рассказывают, что бутон его разрывается с треском и распускается золотым или красным, кровавым пламенем, и притом столь ярким, что глаз не в состоянии выносить чудного блеска; показывается этот цветок в то же самое время, в которое и клады, выходя из земли, горят синими огоньками... Ночь, в которую цветет папоротник, бывает среди лета – на Ивана Купала, когда Перун, по древнему представлению, выступал на битву с демоном-иссушителем, останавливающим колесницу Солнца на небесной высоте, разбивал его облачные скалы, отверзал сокрытые в них сокровища и умерял томительный зной дождевыми ливнями» [1, с. 680].

Література:

1. Афанасьев А. Поэтические воззрения славян на природу / А. Афанасьев. – М., 2008. – 1518 с.
2. Ремизов А.М. Посолонь. К Морю-Океану // Сказка серебряного века / Сост. и коммент. Т. Берегулевой-Дмитриевой. – М., 1997. – С. 31-193.
3. Сумцов Н. Ф. Этнографические заметки // Этнографическое обозрение. –

² *Filix, icis f* - папороть, етимологія не зрозуміла. Лікарська сировина: *Rhizomata Filicis maris* – кореневище папороті чоловічої, яке є основою сировини для отримання густого екстракту, який використовується в якості антигельмінтного засобу [4, с. 96].

1889. – Кн. 3. – С. 111-133.

4. Светличная Е. И. Этимологический словарь латинских ботанических названий лекарственных растений: уч. пособие / Е. И. Светличная, И. А. Толоч. – Харьков, 2003. – 288 с.
5. <https://ru.wikipedia.org/wiki/Прострел>